

ZPRÁVY O LITERATUŘE / BOOK REVIEWS

Lepší P., Lepší M., Boublík K., Štech M. & Hans V. [eds]

Červená kniha květeny jižní části Čech

Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2013, 503 p., 270 barevných fotografií, 802 map. ISBN 978-80-87311-35-6. (náklad 600 výtisků)

Po 14 letech od vydání Komentovaného červeného seznamu květeny jižní části Čech (Chán et al. 1999) přišla nová generace jihočeských botaniků před Vánoci roku 2013 s milým dárkem – s knižním titulem, který na uvedený Seznam bezprostředně navazuje, ovšem ve značně přepracované výsledné podobě. Původní myšlenka vydat „pouze“ aktualizované druhé vydání Seznamu se postupně dále vyvíjela a po šesti letech prací je výsledkem obdivuhodně reprezentativní dílo – Červená kniha květeny jižní části Čech. Rozdíl mezi oběma tituly jsou markantní již na první pohled i na první pohmat – objemná a velmi seriózní vypadající kniha v pevných deskách formátu A4 s poctivou šitou vazbou oproti jednoduché, nekvalitně lepené brožure vydané v rámci sborníkové řady Agentury ochrany přírody a krajiny; 503 stran na křídovém papíru oproti 284 ofsetovým stránkám; 2,1 kg oproti 400 gramům. Možná překvapí, že na obálce není ani náznak po červené barvě, do které se obvykle Červené knihy na celém světě tradičně halí. Botaniky však bude více než barva obálky zajímat odborný obsah, nuže pojďme v nové jihočeské Červené knize zalistovat.

Popsaný dojem je velice příznivý i po otevření knihy. Úvodní kapitoly byly místy značně přepracovány a některé doplněny, nově byla např. zařazena pasáž s grafem o počtech ohrožených druhů v jednotlivých fytochorionech. Vypuštěn byl naopak seznam maloplošných jihočeských rezervací, poněvadž autoři neměli dostatek aktuálních informací o výskytu ke všem ohroženým druhům v nich. Oproti Chánovu Seznamu byly pro účel Červené knihy mírně upraveny kategorie ohrožení, je zde nově zavedena kategorie D1 a D2, do kterých byly beze změny převedeny kategorie A3, resp. C4b. Geografické vymezení zájmového území zůstává shodné s předešlým, takže část historické jihozápadní Moravy bude i nadále v držení jižní části Čech. Výrazně přibýlo nových ohrožených taxonů, Červená kniha jich nyní obsahuje 830 (oproti 707 v původním Chánově Seznamu), výrazné početní přírůstky se týkají především taxonomicky obtížných rodů *Taraxacum* a *Rubus*, které mají v jižních Čechách v současnosti své výborné znalce. Naopak, v přehledné tabulce jsou (s konkrétním vysvětlením) uvedeny všechny taxony z původního Seznamu, které do současné Červené knihy zahrnuty nebyly. Komentáře u taxonů jsou nově podstatně rozšířené s důsledným uváděním citací u převažující části údajů, u každého komentáře je uveden autor textu. Autorů, a nejen jihočeských, se na Červené knize podílelo rovných 40; rozsahem zpracování se jejich komentáře od sebe, místy i značně, liší, čemuž se nelze vzhledem k rozsahu díla zase příliš divit. Velice obsáhlé a kvalitní komentáře napsala např. K. Šumberová, některé jsou naopak poněkud kusé až odbyté, např. u *Juniperus communis*. Téměř ke všem taxonům jsou připojeny mapy rozšíření v jihočeském regionu (chybějí pouze taxony z kategorií D1 a zčásti D2) a výběrově přibýly také barevné fotografie taxonů (jaký existoval klíč při jejich výběru, jsem neodhalil). U fotografií je sympatické, že všechny pocházejí z území jižních Čech a u každé je také vždy uvedena konkrétní lokalizace. Vřazeny jsou i celostránkové fotografie jihočeských herbářových typových položek a některých vyslovených botanických rarit (např. *Ligularia sibirica*). Za výrazné uživatelské vylepšení považuji nynější abecední druhové uspořádání na rozdíl od první verze, kde byly taxony setříděny podle kategorií ohrožení, takže bylo nutné při jejich vyhledávání použít rejstřík. Citelnou proměnou prošla nomenklatura, která respektuje nejnovější druhový seznam ČR (Danilhelka et al. 2012). V laické i ochránářské obci však budou některá nová jména působit podiv, např. přeznění tradičního rojovníku *Ledum palustre* do rodu *Rhododendron*, nově tedy *R. tomentosum*. Podobně huseník *Azib brassica* se proměnil v *Fourraea alpina* nebo rmen *Anthemis tinctoria* na *Cota tinctoria*. Asi zaujme také jméno *Angelica sylvestris* subsp. *bernardiae* (samotný taxon v ČR ovšem spíše tušený než spolehlivě ověřený)

nebo *Carex otomana* namísto zavedeného jména *Carex chabertii*. Naopak v případě již vžitého a dobře vymezeného rodu *Pseudolysimachion* je překvapující návrat k širokému rodu *Veronica*. Byla zde rovněž dokonána zkáza v Čechách až dosud široce oblíbeného jména černýše českého *Melampyrum bohemicum*, nově tedy již zřejmě pouze *M. subalpinum*. Ačkoliv rozhodnutí použít jednotnou nomenklaturu padá na vrub editorů (na druhou stranu, nemuseli se pevně vázat žádou), za jednotlivé diskutabilní případy, které zde uvádím, pochopitelně nemohou. K nomenklatorické problematice si na tomto místě neodpustím zobecnující poznámku: důležitým smyslem Červených knih zůstává stále potřeba komunikace s nejširší odbornou i laickou veřejností, použitá nomenklatura by proto mohla být vůči ní o něco vstřícnější, než je tomu u ryze vědeckých titulů. U již vzpomenutého huseníku například najdeme v každé ze tří základních nyní užívaných českých příruček pokaždé jiné jméno (!), to rozhodně nepřispívá ke snadné domluvě. Je na škodu, že editoři Červené knihy nepřipojili pro větší přehlednost v případech, jako je např. onen zmíněný *Rhododendron*, běžně zavedená (zde tedy synonymní) jména přímo do textové části s příslušným odkazem k jménu užitému. Nejsem si příliš jistý, zda někoho napadne hledat *Ledum* hned napoprvé na konci knihy v druhovém rejstříku. Abych úvodní listování zbytečně neprotahoval – soudím, že každý zkušený botanický čtenář snadno zjistí a rychle se přesvědčí, že nová jihočeská Červená kniha je vzorně zpracované, kritické dílo vysoké odborné úrovně. V domácí ochránářsko-floristické produkci jde bezesporu o jedinečnou publikaci zcela srovnatelnou s obdobnými tituly v bohatých evropských zemích. Všeobecná chvála je rozhodně na místě a já se k takovému uznání ochotně přidávám.

V Červené knize květeny jižních Čech narazíme kupodivu i na několik taxonů, které v posledním českém klíči (Kubát et al. 2002) nebo v Květeně ČR nenajdeme, a s jedinou výjimkou dokonce ani v citovaném nejnovějším „Danihelkově“ seznamu: *Pilosella norrliniiformis*, *Polycnemum verrucosum*, *Senecio germanicus* subsp. *glabratus* a *Utricularia stygia*. Kromě těchto čtyř taxonů jsou v knize rovněž zařazeny další čtyři dosud nepopsané druhy rodu *Rubus*. V evropských poměrech je velmi nezvyklé uvádět v publikacích dosud nepopsané taxony, není to rozhodně příliš šťastný způsob. V českých poměrech v posledních ca 20 letech se toto kontroverzní řešení stává už bezmála běžným (použila jej Červená kniha ČR a SR nebo Klíč ke květeně ČR), ale badatelům v zahraničí to může působit potíže a obecně to zcela jistě zvyšuje možnost nomenklatorických zmatků. Pozoruhodná je v tomto ohledu, zdá se, neotřesitelná pozice pomyslného taxonu *Betula petraea*, který u nás dosáhl ve své neexistenci již obdivuhodné pověsti, a svého ideového autora T. Sýkora přežil o 25 let (viz strana 79) a bude žít pravděpodobně i nadále.

Při prohlížení map a porovnávání historických údajů s aktuálním stavem zaujme rychlost ústupu i řady druhů, např. *Gymnadenia conopsea*, *Pilosella lactucella*, *Potamogeton lucens*, *Sedum villosum*, *Stellaria palustris*, *Trifolium spadiceum*, *Triglochin palustris*. Popsaný trend však odpovídá víceméně současným poměrům v celé ČR. Leckoho ovšem možná v jihočeském území překvapí míra vzácnosti u jinak relativně stále běžných druhů: *Arabis hirsuta* (C1), *Hordelymus europaeus* (C4), *Inula britannica* (C1), *Melica uniflora* (C2), *Persicaria mitis* (D2), *Potamogeton lucens* (C2), *Potentilla anglica* (D2), *Rhinanthus alectorolophus* (C2), *Salvia pratensis* (C2). U některých taxonů lze polemizovat se zařazením v kategoriích ohrožení (při čísle 830 taxonů nelze všeobecnou shodu ani předpokládat), např.: jsou skutečně *Circaea lutetiana* (C4) nebo *Lathraea squamaria* (C4) v území jižních Čech tak ohroženy?, *Lathyrus linifolius* (C1) bych spíše řadil do D2, uvedené údaje u *Mentha aquatica* neodpovídají kategorii C2, *Potentilla norvegica* (C3) vzhledem ke schopnostem úspěšně pronikat do synantropní vegetace by lépe odpovídala kategorii C4, *Rubus brdensis* (C4) ohrožen v Březnickém Podbrdsku ani v nejmenším není, *Salvia nemorosa* (C1) by měla spadat spíše do D2.

Ačkoliv je Červená kniha velmi pečlivě zpracovaná, byly opominuty (možná to byl i záměr) dva druhy v minulosti v tomto území nalezené: *Arabis turrata* (Orlík 1897 – snad zde roste doposud?) a *Teucrium scordium* (Veselí nad Lužnicí 1946). V obou případech se jedná o natolik prapodivné značně izolované výskyty, že nelze než je nejspíše hodnotit pouze jako adventivní. Ovšem zcela identickým případem je v knize

v kategorii D1 uvedený druh *Veronica anagalloides*, takže zřejmý nesoulad při výběru taxonů tu v tomto případě existuje.

Editori díla mi, věřím, velkoryse prominou, pakliže nyní zaměřím svou kritickou pozornost na citlivé místo, které považují za viditelně problematické. Po mém soudu podcenili autoři Červené knihy při koncipování díla významně jedinou oblast, a tou je použitá grafická metodika mapování rozšíření taxonů. V knize zvolili pro všechny komentované taxony důsledně jednotný způsob mapování (myslím, že zbytečně přísně), a vytvořili tzv. mapy obsazenosti fytochorionů. Nejde tudíž o skutečné mapy rozšíření taxonů (bodové nebo síťové), ale o určité různě velké plošné obrazce. Při mapování autoři využili fyto geografické členění, které slouží Květeně ČR, v rámci něho se v jižních Čechách nalézá 41 vymezených celků (fytochorionů). Pro základní typ původního výskytu (časově ani obsahově dále nerozlišeném) byla použita v daném fytochorionu fialová barva, v menší míře se u některých druhů objevuje ještě také barva zelená pro aktuální výskyt, barva šedá pro adventivní výskyt a šrafování pro neurčité případy. Mohla být vhodně využita ještě černá barva pro vyhynulé a nezvěstné druhy, kterých je v Červené knize 77. Pro grafické zachycení v daném fytochorionu postačuje jediný údaj o výskytu bez ohledu na velikost území – jinými slovy, jediný nálezový údaj automaticky vede k vyplnění celé plochy dotyčného fytochorionu. Při pohledu na mapu fytochorionů v jižních Čechách (str. 27) je zřejmá jejich vzájemná velikostní nesouměřitelnost (např. Třeboňsko vs. Javorník), tzn. pouze opticky nelze v nové Červené knize výsledné rozšíření taxonů v mapách nijak hodnotit. Je totiž jasné, že kupříkladu pouhé dva existující údaje ve fytochorionech Třeboňsko a Českomoravská vrchovina, které spolu dohromady pokryjí 1/3 celého území jižních Čech (viz např. *Gratiola officinalis* nebo *Potentilla lindackeri*), nelze porovnávat s miniaturní plochou Strakonických vápenců, ačkoliv zde může být některý druh výhradně vázaný na zdejší vápence poměrně hojný. Ještě více matoucí důsledkem striktně nastaveného mapovacího přístupu jsou ty fytochoriony, které zasahují do jižních Čech ze sousedních celků na dvou různých místech, to je především případ Středního Povltaví. I v případě jediného izolovaného výskytu tak najdeme v mapě takový výskyt zobrazen automaticky na obou oddělených plochách, vidíme to u celé řady taxonů, např. u *Arabis brassica* (resp. *Fourraea alpina*), *Carlina biebersteinii*, *Drymocallis rupestris*, *Equisetum ramosissimum*, *Euphorbia angulata*, *Minuartia smejkalii*, *Phelipanche purpurea*, *Pulmonaria mollis*, *Pulsatilla pratensis* subsp. *bohemica*, *Saxifraga rosacea*, *Ranunculus polyanthemos*, *Rubus josholubii*, *Stipa pennata*, *Veronica spicata*. Tato kuriózní situace zvláště vynikne u druhu *Polygala chamaebuxus*, kde se v textu výslovně uvádí, že východní hranici jeho areálu tvoří tok Vltavy. Autoři na svou obranu uvádějí, že přijaté mapové řešení bylo z technických důvodů to nejlepší. Technické důvody nejsem schopný dostatečně posoudit, ale domnívám se, že u celé řady velmi vzácných druhů (přesněji nejméně u 220) by bylo velmi jednoduché – a hlavně mnohem přehlednější, vytvořit mapu bodovou. Především u hyper vzácností v Třeboňské pánvi jako jsou např. *Daphne cneorum*, *Hammarbya paludosa*, *Liparis loeselii*, *Luronium natans*, *Tephrosieris palustris*, *Typha minima* působí velká fialová plocha v mapách neúměrně přehnaným dojmem. Obrovská přednost bodových map, případně i síťových, spočívá v tom, že poskytují badateli rychlou (a v podstatě textem jen stěží nahraditelnou) informaci o přesném rozšíření v regionu. Pro cizince jsou takové mapy dvojnásobně důležité. Tuto výhodu však nelze bohužel v Červené knize využít, jen málo map obsahuje nějakou skutečně vypovídající srozumitelnou informaci. Jen minimálně byla v mapách rovněž využita možnost rozlišit aktuální výskyt od dnes již historického. K tomu je samozřejmě zapotřebí mít odpovídající čerstvá data, což není v tak velkém prostoru snadné, ale u řady druhů vidíme, že taková data existují, viz texty u *Campanula cervicaria* nebo *Misopates orontium*. U dalších druhů, jako jsou např. *Carex oederi*, *Huperzia selago*, *Hyoscamus niger*, *Parnassia palustris*, *Trifolium spadiceum*, *Valerianella rimosa* není z připojené mapy, a víceméně ani z textu, jasné, kde se dnes v jižních Čechách vyskytují. Mapa *Dactylorhiza majalis* subsp. *majalis* je vlastně z tohoto pohledu dokonce zbytečná, mimochodem je to jediný taxon, který pokrývá beze zbytku celé mapované území. Jako ilustraci nevhodně zkonstruované mapy mohu uvést rozšíření *Polystichum lonchitis*, což je druh, který je v jižních Čechách pouze přelížitostně se objevujícím vzácným hostem, všechny historické i současné ná-

lezy jsou druhotné (převážně synantropní) a většinou i přechodné – v Červené knize však souhrn všech těchto údajů převedený na fytochoriony vyplňuje zhruba 2/3 celé plochy jihočeského území. Mapa *Orchis militaris* zahrnující plochu čtyř fytochorionů se zakládá všehovšudy na ca 10 nalezených rostlinách za celou historii jihočeské floristiky. Orientačně lze porovnat mapy z Červené knihy se síťovými, které byly u několika vybraných druhů publikovány v Chánově Seznamu, u některých tak dobře vynikne zkreslení, např. je to patrné u *Gymnadenia conopsea*, *Nuphar pumila* a *Pyrola media*.

Jak vidno, věnoval jsem problematice mapování značný prostor. Ač toto za nepřehlédnutelnou slabinu díla určitě považuji, závěrem recenze budiž shrnuto a jednoznačně řečeno: Červená kniha květeny jižní části Čech představuje na domácí scéně průkopnické dílo, které zřejmě ještě nějaký čas nebude mít v ostatních částech Čech a Moravy konkurenci. (Čestnou výjimkou na Moravě jsou jen o několik měsíců dříve vydané Chráněné a ohrožené rostliny CHKO Jeseníky L. Bureše, ovšem v tomto případě se jedná o podstatně menší území.) Latka byla v Českých Budějovicích nastavena opravdu vysoko a je zřejmé, že jihočeští floristé mají v současnosti před ostatními regiony nemalý náskok.

V dalším textu připojuji konkrétní poznámky k některým taxonům.

Cirsium rivulare (C2)

Pcháč potoční se jeví v mapě jako druh zpola jihočeský. Všechny uváděné lokality z Českomoravské vrchoviny však leží v moravské části, z vlastních jižních Čech pocházejí pouze 4 údaje. Všechny, pokud jsou správné, jsou bezesporu jen přechodného charakteru – dva nepříliš přesvědčivé údaje pocházejí z fytoecologických snímků K. Rybníčka z okolí Borovan ze společenstva s *Rhynchospora alba* (v obou případech v kategorii +) a zbylé dva jsou anonymní údaje, převzaté z Květeny ČR, z Táborska z okolí Plané nad Lužnicí. Tento pcháč nelze považovat rozhodně za stálou složku jihočeské květeny.

Lathyrus hirsutus (D2)

V soulase s aktuálními názory (cf. Pyšek et al. 2012) bude mnohem vhodnější řadit v Čechách hrachor chlupatý mezi neofyty, všechny nálezy z území jižních Čech pocházejí až z 20. století a zvláště nápadná je kumulace nálezů v posledních 20 letech. Zřetelný trend narůstání počtu nově zjištěných lokalit je v současnosti patrný v celých Čechách.

Lonicera caerulea (D1)

V komentáři u tohoto druhu je zmíněna možnost, že v případě Dominova sběru z Velkého Javoru (je to jediný existující herbářový doklad ze Šumavy) nelze vyloučit záměnu sched během manipulace s herbářem. Tuto nepodloženou domněnku lze vcelku snadno odmítnout, poněvadž text včetně latinského jména *Lonicera caerulea* na schedě je psán ranou Dominovou rukou a Domin sám údaj o výskytu na Šumavě opakovaně uvádí, byť se přitom omezil jen na hrubé označení celého pohoří, např. v práci z roku 1924 (Domin 1924). O jeho nálezu nepochyboval ani J. Dostál, který lokalitu Javor uvádí ve své poválečné Květeně ČSR (Dostál 1948–1950) a který jako kurátor herbářů UK Dominův sběr bezesporu znal. Nález samotný však Domin kupodivu nikdy (pravděpodobně) neuveřejnil. Domnělá záměna by sice velmi teoreticky v Dominově herbáři byla možná s rostlinou z Alp, kam Domin později botanické výpravy podnikal, ale v tom případě bychom museli pochybovat o mnoha dalších jeho význačných nálezích, které nebyly později potvrzeny.

Ophrys insectifera (C1)

V domácí botanické literatuře se tradičně uvádí, že tento druh v jižních Čechách objevil J. Vaněček v roce 1941. Pro většinu floristů však bude velkým překvapením zjištění, že tořič znal v jižních Čechách již v mi-

nulém století básník Jan Neruda (!), slovo tořič se znalostí věci použil např. ve své básnické sbírce Prosté motivy. Bohužel, nepodařilo se mi zjistit, kde tořič v jižních Čechách našel a kde o tom psal. Pravděpodobně by bylo kvůli tomu nutné pročíst zhruba 2000 fejetonů, které během svého života napsal.

Thesium pyrenaicum (C2)

Tento druh znali z území jižních Čech již bratři Preslové, jak je v Červené knize uvedeno (Chlumec, 1815, PRC), v té době to byl zároveň také jediný známý údaj z Čech. K nálezu je vhodné poznamenat, že lněnku pyrenejskou z této lokality Preslové platně popsali jako nový druh pod jménem *Thesium brevicolle*. Druhá upřesňující poznámka se týká místa nálezu, lokalita Chlumec se totiž nevztahuje k malé obci Chlumec u Purkarce, jak mylně uvádí Hendrych (1969), po něm Grulich (Grulich in Slavík 1997) a nyní opět Grulich, ale jedná se o Chlum u Třeboně (německy Chlumetz, česky pak odvozeně Chlumec); zde byla lněnka pyrenejská sbírána pak ještě o půl století později.

Danihelka J., Chrtek J. jun. & Kaplan Z. (2012): Checklist of vascular plants of the Czech Republic. – *Preslia* 84: 647–811.

Domin K. (1924): Úvahy a studie o regionálním členění Čech s hlediska geobotanického. – *Spisy Přírod. Fak. Karl. Univ.* 9: 1–38.

Dostál J. (1948–1950): Květena ČSR a ilustrovaný klíč k určení všech cévnatých rostlin, na území Československa planě rostoucích nebo běžně pěstovaných. – Praha, 2269 p.

Hendrych R. (1969): Taxonomy and chorology of *Thesium pyrenaicum*. – *Acta Univ. Carol. – Biol.* 1969: 93–117.

Chán V. [ed.] (1999): Komentovaný červený seznam květeny jižní části Čech. – *Příroda* 16: 1–284.

Kubát K., Hrouda L., Chrtek J. jun., Kaplan Z., Kirschner, Štěpánek J. & Zázvorka J. [eds] (2002): Klíč ke květeně České republiky. – Academia, Praha, 928 p.

Pyšek P., Danihelka J., Sádlo J., Chrtek J. Jr., Chytrý M., Jarošík V., Kaplan Z., Krahulec F., Moravcová L., Pergl J., Štajerová K. & Tichý L. (2012): Catalogue of alien plants of the Czech Republic (2nd edition): checklist update, taxonomic diversity and invasion patterns. – *Preslia* 84: 155–255.

Slavík B. [ed.] (1997): Květena České republiky. Vol. 5. – Academia, Praha, 568 p.

Jiří H a d i n e c

B u s i n s k ý R. & V e l e b i l J.

Borovice v České republice

Výsledek dlouhodobého hodnocení rodu *Pinus* L. v kultuře v České republice

Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., Průhonice, 2012, 180 p., ISBN 978-80-85116-90-8, náklad 500 kusů; cena uvedena není.

Romana Businského znám už dlouhá léta jako významného dendrologa. Při vyslovení jeho jména se mi vždycky vybaví borovice (v poslední době kromě toho ještě i tavelníky, výsledky jejichž studia v poslední době rovněž publikoval). Nemýlím-li se, vytýčil si před léty za svůj cíl navštívit lokality všech druhů eurazijských borovic, což se mu, tuším, až na malé výjimky (těch dvou, co rostou na jih od rovníku?) podařilo. Druhého z autorů, který je o padesát let mladší než já, sice osobně neznám, ale vím, že je též zaníceným dendrologem se zaměřením na rody *Pinus* a *Sorbus*. Oba pracují ve Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., kterýžto útvar uvedenou publikaci vydal.

Ani autoři, ani vydavatel bohužel této publikaci neudělali řádnou reklamu, což se pokusím nahradit touto recenzí. Ne že by se kniha neprodávala, už je snad téměř rozebrána, ale mnoho botaniků o ní pravděpodobně nedostalo informaci. Přitom jde o publikaci, která (a nyní cituji z textu na zadní straně obálky) „... může